

Boris Rašeta

TITAVE LJUBAVI

M
Vukotić
Media

Februar, 2025.

I STVARNOST JE BAJKA

U dramatskom prizoru jedinstvene snage, Josip Broz Tito urla na Davorjanku Paunović Zdenku. Ljubav svoga života izbacio je iz drvarske špilje koja je, prema mišljenju Randolfa Čerčila, nalikovala na „ljubavno gnijezdo kurtizane“.

– Idi odavde, da te ne vidim više!

Jogunasta, Davorjanka je bila očajna i htjela se ubiti. Počela je glavom lupati u kamen.

Jara Ribnikar, žena u čijem je zagrljaju Zdenka potražila utjehu, pa joj se ispovijedila, vratila ju je u špilju.

Tito je povikao:

– Znaš šta ti treba? Metak u čelo!

Zdenka je „raširila košuljicu“ i prkosno viknula:

– Pucaj!

Kad je to rekla, potrčala mu je u zagrljaj. I on ju je primio u naručje.

O ljubavnom životu Josipa Broza Tita ispisane su stotine bajki. Neke su bile zasnovane na tračevima, druge na idolatriji, treće su bile plod čiste fantazije.

Ova knjiga krenula je drugim putem. Četrdeset godina nakon smrti Josipa Broza, nestala je većina barijera koje su ljude sprečavale da govore. Pojavilo se mnoštvo

dokumenata, memoara, intervju a i drugih iskaza ljudi iz Titove blizine, iz kojih je bilo moguće ispisati priču koja neće biti zasnovana na rekla-kazala izjavama, tiražnim, ali neistinitim pričama, neutemeljenim veličanjima, klevetama. Progovorili su Jovanka Broz, Ranković, Slava Ranković, Josip Kopinič, dušu je – ako ju je imao – otvorio i Jovo Kapičić, stotine kutija Dedijerova arhiva u Ljubljani prekopali su Miro Simčić i Joža Pirjevec, Milomir Marić je intervjuirao masu Titovih suradnika, Milovan Đilas je ispisao stotine stranica vrhunske memoaristike, Mira Šuvar i Lordan Zafranović snimili su dvadesetak sati razgovora s Hertom Has...

Hrvatski novinar i istraživač Marko Stričević obišao je mjesta u kojima je Tito boravio u Rusiji tokom Prvog svjetskog rata i našao zanimljiva svjedočanstva koja bacaju novo svjetlo na njegov intimni život. Nikita Viktorovič Bondarev istražio je Titove moskovske godine. O Jovanki Broz posebna je partijska komisija ispisala brojne stranice izvještaja, temeljenog na razgovorima sa svim ljudima oko Tita, uključujući i njega samog. Pero Simić u ruskim je i domaćim arhivima iskopao hiljade stranica dokumenata.

Ova se knjiga bazira samo na takvim, ozbiljnim i provjerenim izvorima. Na izjavama i pismima Josipa Broza, njegovih žena, njegovih prijatelja i njegovih bivših prijatelja. U nju nisu uvrštene ni idolatrijske bajke ni klevetnički pamfleti. U njoj nema virenja kroz ključaonicu. Danas posjedujemo dovoljno građe za realističan opis njegova ljubavnog života.

Činjenicu da je Tito 1938. u Moskvi bio oženjen do kraja osamdesetih javno su, ali u krajnje diskretnim aluzijama, spomenula samo dvojica ljudi – Vladimir

Dedijer maglovito i Josip Kopinič nešto izravnije, ali škrto. On je u *Enigmi Kopinič* kazao kako se Tito u Moskvi „registrovao“ s jednom drugaricom Njemicom.

Tito je čitao rukopis knjige i odobrio tu rečenicu. Nju, i nijednu drugu.

Ali istina je polako izlazila na vidjelo.

Godine 2006. u sklopu beogradske izložbe *Tito – Staljin*, objavljeni su dokumenti i slike Lusil, mlade Njemice koju je Tito oženio, ali je se morao odreći nakon što su je Sovjeti uhapsili kao „agenticu Gestapoa“. Potom su otkrivena i pisma koja je Josip Broz pisao mladoj supruzi, da bi njemačka historičarka Mari Žanin Čalić posve razgrnula veo tajne s najmisterioznije Titove ljubavi, otkrivši dokumente u ruskim arhivima.

Prije nje bila je Pelagija Bjeolusova. Zašto ju je Tito oženio iako je imala tek 14 godina? Marko Stričević je, obilazeći Rusiju i razgovarajući s ljudima iz krajeva u kojima je bio, obilazeći lokalne arhive i analizirajući mjesne običaje, plasirao zanimljivu i, kako se čini, vrlo razumnu hipotezu o ovom čudnom, povijesnom braku. Slavko i Ivo Goldštajn su pak rasvijetlili tajnu kraja te veze, koji je sam Tito misteriozno naznačio u rečenici datoj partijskoj komisiji, tvrdeći da se „Pelagija ponašala nemoralno“.

Herta Has je u *Svjedocima testamenta* ispričala povijest svoje ljubavi s Titom. „U prvom susretu on na mene nije ostavio neki naročit dojam“, rekla je Herta, otkrivši i kako se u Jajcu rastala s njim, kad je pored oca svog sina Miše i svog supruga ugledala Zdenku.

Zdenka je pred kraj rata umrla i Tito je dugo bio momak, što je, s obzirom na to da je postajao sve krupniji svjetski državnik, a nakon 1948. i planetarna politička

zvijezda, bilo nezgodno. Dolaze mu u posjete premijeri i predsjednici, diktatori i demokrati, svi oženjeni, a on samac. Samoća je trajala sve do 1953. godine.

Jovanka Broz je otkrila kako je Tito kružio oko nje dok je nije zaprosio. Jovankina priča ne odslikava rutiniranog zavodnika, Kazanovu, nego čovjeka koji ipak puno više drži do države i partije nego do švaleraja premda, kako je jednom rekao, „sigurno nismo bili sveci“.

A ovo je knjiga o njemu i njegovim ljubavima i brakovima – onakvim kakvi su bili ili kako su ih vidjeli akteri i svjedoci.

Priča oslonjena samo na činjenice dokazuje kako je Dostojevski bio u pravu kad je kazao kako „nema ničeg fantastičnijeg od stvarnosti“.

Autor

PELAGIJA

ČITAV ŽIVOT PREVARA

Tito je bio „smion, domišljat čovjek brzih rješenja, koji nikad nije gubio optimizam“, kazala je Pelagija Bjelousova hrvatskom povjesničaru Ivanu Očaku, prvom istraživaču koji je uspio doći do nje.

Krajem 1917. Tito je otišao u selo Mihajlovka, 70 kilometara od Omska. Zaposlio se kao strojar na parnoj vršalici. Vrlo brzo – to će mu posvuda lako polaziti za rukom – stekao je simpatije ljudi. Seljaci su ga voljeli i čuvali i zato jer im je kao mašinst bio potreban.

„Zahvaljujući simpatijama seljaka, kontrarevolucionarni kazneni odredi koji su tragali za crvenima nisu me otkrili“, napisat će u autobiografiji.

Jedna će se simpatija, pritom, pokazati sudbinskom. Mladi bjegunac je u ljeto 1917. stekao naklonost trinaestogodišnje Pelagije Polke Bjelousove, koja ga je u obiteljskoj kući neko vrijeme skrivala od „bijelih“. Detalji o početku romanse nisu poznati.

„Ne znamo gdje su se i kako upoznali Pelagija Bjelousova i Josip Broz. O tome nikada nisu pričali ni on ni ona. Oni koji su Polku poznavali poslije se nisu mogli složiti čak niti o veoma jednostavnoj činjenici je li bila plavokosa ili crnokosa“, piše Miro Simčić u knjizi *Žene u Titovoj sjeni*. Znamo ipak da je „bila tako lijepa da su se ljudi na ulici okretali za njom“.

Titovi protivnici poslije su tvrdili da je Tita i Polku u Jugoslaviju poslala sovjetska tajna služba kako bi digli revoluciju.

„Slijed ondašnjih događaja“, misli Simčić, „upućuje da takvo što nije bilo moguće. Osim toga, Polka je bila dijete. Kada su 1920. otišli u Jugoslaviju, bilo joj je tek 16 godina. Iz njezinih kasnijih pisama vidi se da je riječ o veoma skromnoj, plahoj, jednostavnoj i bojažljivoj osobi, koja je među ostalim veoma ovisna o suprugu.“

No o njoj se u Titovo vrijeme govorilo potihlo, ispod glasa, bez čeprkanja po prošlosti. O Pelagiji su s Titom smjeli pričati samo malobrojni prisni prijatelji, Miroslav Krleža i Josip Kopinič.

„Dedijerove bilješke o Pelagiji poslane na autorizaciju Tito je precrtao“, piše Marko Stričević, autor knjige *Tito u Rusiji*.

„Tito, koji se pobrinuo da je dobila skromnu mirovinu za prijeratni revolucionarni rad, na njezin je grob poslao vijenac“, piše Pirjevec. „Zapravo ju je u određenom smislu prekrizio, nikada je nije spominjao, te s njom nije niti tražio kontakt kada se u 1950-im i 1960-im godinama počeo vraćati u Rusiju. Zabranio je čak da se o njoj išta objavljuje. Kardelj je još prije rata upozorio Đilasa neka se ne raspituje o Pelagiji jer je to za Tita jako bolno i neugodno. No prema sinu je Tito gajio nježne osjećaje.“

Omiljen među Kirgizima

Zašto je Pelagija bila tabu?

Na idućim stranicama nalazi se odgovor na to pitanje. Jedna je stvar bila „bolna“, a nekoliko drugih „neugodne“.

O Polkinoj obitelji, njezinim roditeljima i braći ne postoje poznati dokumenti. Iz šturih podataka koje je na zahtjev sovjetskih vlasti o sebi ispisala u rujnu 1932. doznajemo da je

Pelagija Denisova Broz seljačkog podrijetla i da je rođena 1904. godine u selu Mihajlovka u Akmolinskoj oblasti, srez Omsk. Njezini roditelji bili su vlasnici kuće i nešto zemlje. U vrijeme kad su se upoznali on je imao 25, a ona tek 13 godina.

Tito je tih burnih i prevratničkih ratnih godina često mijenjao mjesto boravka, pokušavajući spasiti glavu.

„U selu Mihajlovka ostao sam pet-šest mjeseci, a zatim sam se zaposlio kao mašinst u mlinu bogatog Kirgiza Isaija Džaksenbajeva u jednom kirgijskom aulu (selu), naselju blizu Dom-baja, koje je bilo uređeno na kozački način, sa šatorima i blatom oblijepljenim kućama“, prisjetio se u memoarima. Marko Stričević u svom je istraživanju pronašao Kojčubaj, za našu historiografiju dotad nepoznato selo u stepi, koje je nekoć bilo polunomadsko, a u njemu je Broz proveo godinu dana. Njegovo istraživanje je pokazalo da su se sela Titove mladosti održala do današnjih dana – čak i selo Kalasjevo u Mordoviji, kojem je „središnja ulica obrasla u travu“, ili opustjela Mihajlovka u kojoj je upoznao Pelagiju Bjelousovu.

Džaksanbajev je cijenio mladog majstora. Zaposlio ga je. Očito je uživao veliki autoritet kao stručnjak. Gazda nije htio kupiti parni mlin od nekih Nijemaca sve dok mu Broz nije rekao da ga kupi. Tito je rado primio posao kod Kirgiza jer je među tim polunomadima bio sigurniji.

Mlin se nalazio duboko u stepi, gdje su „bijeli“ rijetko zalazili. Hladnu zimu proveo je u kolibi od pruća ukopanoj u zemlju. U to je vrijeme zaliječio i rane. U prvim se ratnim operacijama istakao kao hrabar austrougarski vojnik, ali ga je neki Čerkez probo kopljem, nakon čega se godinu dana liječio u manastiru, u Svijažsku. Nije posve ozdravio, pa je u Kirgistanu pribjegao lokalnoj medicini. Svakog dana pio je mlijeko s kumisom, napitkom koji se dobiva kiseljenjem kravljeg ili kobiljeg mlijeka uz pomoć bakterija. Kumis neki nazivaju i

čarobnim napitkom jer usporava proces starenja. U Jugoslaviji je reklamiran kao „napitak stogodišnjaka s Kavkaza“. Kumis mu je pomogao.

Džaksanbajev je imao više od 2.000 konja, 20 žena i stotinjak djece. Bio je gospodar svim Kirgizima u krugu od pedeset kilometara. Tito ga je opisao kao „taštog, nemilosrdnog u poslovanju i inteligentnog“. Omiljenom mladom majstoru gazda je uskoro ponudio ženidbu jednom od svojih kćeri. U Rusiji je tih godina bilo mnogo takvih vjenčanja. Kako su ruski vojnici masovno stradavali u ratu, vlasti su odlučile ostavljenim udovicama ponuditi ratne zarobljenika, koje su one i birale. Zarobljenici su postrojavani na odabir pripjelim ženama i sve se odvijalo vrlo brzo. Nakon odabira, u što skorije vrijeme zaključivani su i brakovi, te su tako zauvijek ostajali u tuđini. S vjenčanim listom zarobljenik bi dobio i ženu i slobodu.

Broz se, međutim, izvukao od te ponude. Već se bio zaljubio u Pelagiju. (u lokalnom dijalektu: Žaksimbajev) je to shvatio, pa joj je u više navrata odnio pisma svog mladog ljubimca, koji je dane provodio jašući na konjima i dresirajući sokola. Sprijateljio se s brojnim Kirgizima, pa je jednom od njih pomogao da pobjegne sa ženom iz susjednog plemena. I sam je dva puta planirao nešto slično: dvaput se preobukao u Kirgiza i nastojao povesti Pelagiju sa sobom, ali je ona „u oba navrata odbila jer je željela ostati uz obitelj.“ Jednom je kupio i konja od „bijelih“, što znači da je spretno prelazio linije demarkacije, učio jezike koliko mu je potrebno za elementarnu komunikaciju i znao se zamaskirati.

Tito je rado pričao kako je ukrotio divljeg konja i time stekao duboko poštovanje Kirgiza. Uhvatio je i odgajao i dva mala vuka, koji su pobjegli. Za 60.000 rubalja je, uz pomoć Džaksanbajeva, kupio kobilu zvanu Mercedes.

„Potomci Ise Žaksimbajeva, kao i etnolog Mihail Sanjkov – premda se ne poznaju – pričaju da su *austrijski* mašinst i njegova mlada supruga neko vrijeme živjeli kod Ise, koji si je pored jurte i zemunica dao sagraditi i drvenu kuću u europskom stilu. Navodno mu se ta novina ipak nije svidjela, te je dozvolio Josipu i Pelagiji da žive u kući, a on se vratio jurti. Pelagijini daljnji rođaci misle da je Pelagija živjela u Mihajlovki i ponekad ga posjećivala. Broz o tome uopće nije govorio“, piše Stričević.

Prvi jugoslavenski povjesničar koji je posjetio Polku kako bi doznao nešto više o detaljima njihove veze bio je Hrvat Ivan Očak. Bila je šokirana kad je shvatila tko je on i što želi. „Vrata je otvorila punačkija žena srednjih godina, privlačna izgleda, tipičnih ruskih crta lica, koja je usprkos godinama još zadržala nešto od ljepote i šarma iz mladosti. Bila je veoma susretljiva s gostom kada je spomenuo njezinu staru drugaricu Elzu Matvejevnju, ali kada je rekao da dolazi iz Jugoslavije, naglo se narogušila i odbijala svaku dalju komunikaciju. Mnogo godina Jugoslaveni su bili veoma nepopularni u Sovjetskom Savezu, ali dr Očak se nije dao smesti. Polka je jednostavno bila previše dragocjen svjedok. Na kraju je progrcala: „Pa vi ste mi ubili sina Žarka!“

Dva potpisa za brak

Sovjetske vlasti uvjerile su je nakon Titova sukoba sa Staljinom da se 1948. godine Žarko opredijelio za rezoluciju Informbiroa i Staljina, i da ga je Tito stoga dao ubiti.

„Polka nije imala nikakvih kontakata sa sinom i povjerovala je u tu laž. Takve monstruoze konstrukcije nisu bile rijetkost u vrijeme policijskog nasilja NKVD-a i Berije“, piše Simčić.

Kad je doznala istinu, Polka je na nagovor dr Očaka pristala da napiše svoja sjećanja. Ivanu Očaku Pelagija će ispričati da joj je Josip Broz ostao u dobrom sjećanju kao „smion, domišljat čovjek brzih rješenja, koji nikad nije gubio optimizam“. Rekla je da je „spretno izbjegavao bjelogardijce koju su sustavno tražili i ubijali boljševike“.

Josip Broz ide iz avanture u avanturu, on je izložen stalnoj hajci u kojoj se akteri stalno mijenjaju, ali opasnost ostaje uvijek ista. U pitanju je život. Bilo kakvo produbljeno razmišljanje, oklijevanje, izostanak akcije, naplaćuje se kožom. On je toga svjestan – bježi tamničarima, stražama, iskače iz jurećih vlakova, ne da se navući na tanak led.

Joža Pirjevec piše kako je Pelagija, koju je Tito upoznao u novembru 1917, bila kćerka radnika iz Petrograda koji je zbog ljevičarskog uvjerenja bio prognan u Sibir.

Vjenčali su se u pravoslavnoj crkvi u Omsku, po starom pravoslavnom obredu. Kako komunisti nisu priznavali crkvene brakove, 7. septembra 1920. godine kod Bogoljubovskog općinskog izvršnog komiteta Omskoga kruga sklopili su i civilni brak.

Mnogi su se biografi godinama kasnije pitali kako to da se Josip Broz oženio tako mladom djevojkom, praktički djetetom?

Marko Stričević se primakao ako ne definitivnom odgovoru, onda barem vrlo uvjerljivoj hipotezi. Evo njegove priče.

U ljeto 1918. Česi i bjelogardijci admirala Kolčaka zauzeli su Omsk. Kolčakovci su strijeljali mnoge zarobljene pripadnike Crvene garde ili su ih bičevali knutima. U jednom gradiću u okolini spalili su žive protivnike u jednoj kući. Josip Broz je morao pobjeći kako bi spasio život.

Spas je potražio u naselju koje se zvalo Kajčubaj, Kojšibaj ili Kojčubaj i tamo ostao godinu dana. „To je godina dana u kojoj se biografija druga Tita možda najviše približava ekstravagantnoj legendi“, piše Stričević. U toj ekstravagantnoj legendi

Tito je čovjek kojemu se dresirani sokoli vraćaju na rame, on spretno izlazi iz svake teškoće, a voli ga sve što se kreće na četiri noge ili leti, možda čak i sve živo, kad ne bi bilo „bijelih“ i kontrarevolucije.

Stričević je u Pelagijinom selu našao topolu koju je, navodno, prije stotinu godina posadila baš ona. I nešto zanimljivije – legendu o Titovom i Pelagijinom djetetu.

„Kad je stupila u ljubavnu vezu s Josipom Brozom, Pelagija je bila četrnaestogodišnja djevojčica. Rođena je 1. maja 1904. godine. Bila je slabog formalnog obrazovanja. U Mihajlovki njenog djetinjstva jest postojala škola, ali nije mi poznato kako je funkcionirala u vremenima prije nego što su Sovjeti uveli obavezno osnovno obrazovanje. Lokalni krajoznanač zapisao je da je služila opismenjavanju. Roditelji Darja i Denis bili su zemljoradnici. Imala je braću Filipa, Alekseja i Ivana.“

Ivan Očak napisao je kako je mladoj Ruskinji bivši zarobljenik, čovjek iz daleke Hrvatske, o kojoj je prvi put čula od njega, „objašnjavao događaje i političke odnose koji su često bili nevjerovatno zamršeni, naročito zbog aktivnosti brojnih političkih stranaka i grupa čija je propaganda uzbuđivala duše neupućenih“, pa je jadne ljude „ostavljala u potpunoj neizvjesnosti“. Zatim zaključuje pasus rečenicom: „On je uvijek realno ocjenjivao, a pri tome mu je Lenin bio uzor.“

„Već je spomenuto“, piše Marko Stričević „da u Mihajlovki više nema ni kuće, ni Bjelousovih, ni ljudi koji bi s njima bili u rodu, ni velike topole koju je, prema lokalnom predanju, u njihovom dvorištu zasadila Pelagija. Njene se porodice osobno sjećaju još samo tri najstarije žene u mjestu koje polako iščekava kao da ga nikad nije ni bilo. I u ovoj, s koljena na koljeno prenošenoj slici, Pelagija Denisovna Bjelousova opisuje se kao vrlo lijepa, visoka, plavooka djevojka. Potonji detalj snažno me se dojmio jer se u omanjem stanu sovjetske višekatnice

u Marjanovki okupilo šestero članova te porodice iz četiri naraštaja – svi do jednog imali su izrazito svijetloplave oči.“

Prema svim dostupnim podacima, Pelagija Bjelousova i Josip Broz stupili su u crkveni brak, 1918. godine, kada je on imao oko 26, a ona oko 14 godina. Niz sugovornika iz omske akademske zajednice, ali i lokalnih seljaka objasnili su kako tako nešto prije stotinu godina nije bila rijetka ni osobito čudna pojava, niti se u ono vrijeme smatrala zločinom zbog kojeg bi punoljetni počinitelj morao završiti u zatvoru. „Međutim, kroničar Mihail Sanjkov, koji je razgovarao sa stanovništvom Mihajlovke tijekom druge polovine 20. stoljeća i izučavao zapise svog prethodnika Jakova Čarikova, na drugom će mi mjestu u intervjuu reći: „Pelagijini su se roditelji protivili jer je bila malo premlada.“ Postoje i priče da je Isa bio Titov kum, da ga je ženio i, općenito, da se isprasio za dragog mu radnika.

Josip Broz je tijekom života na više mjesta davao podatke za biografiju u kojima stoji da je 1918. godine s Pelagijom Bjelousovom sklopio crkveni brak u selu Bogoljubovka – prvom do Mihajlovke koje je imalo hram. O tom braku nikada nije pronađen nikakav dokument, za razliku od civilnog braka koji je s Pelagijom sklopio 7. rujna 1920. godine, te o tome postoji zapis u Omskom državnom arhivu. U knjizi vjenčanih stoji da je Pelagija rođena u svibnju 1904. godine. Ako je navedeni datum točan, znači da je u trenutku crkvenog vjenčanja mogla imati 13 ili 14 godina.

„Ne znam kako je bačuška pristao registrirati taj brak. No bila su to takva vremena, tada je sve bilo moguće“, pretpostavlja Sanjkov, marjanovski kroničar. Omski etnolog Aleksej Sorokin podsjeća da je u carskoj Rusiji formalno, po državnom zakonu, muškarac mogao stupiti u brak sa 18 godina, a djevojka sa 16 ili 17. „No bilo je slučajeva kada je trebalo vjenčati se brzo jer bi se u suprotnome prije vremena mogao vidjeti

‘rezultat’. Tada bi seljaci otišli k baćuški i rekli mu: ‘Gledaj, pa nešto se mora učiniti, uskoro će roditi! I tada bi ih baćuška, uz dozvolu nadležnog arhijereja, s obzirom na okolnosti primio i vjenčao’, opisuje Sorokin.

Titova prva kći?

Je li se Tito oženio tako mladom djevojkom zato što je bila trudna?

„Potomci šire loze Bjelousovih do kojih sam uspio doći, od kojih neki žive u Marjanovki, a neki u Omsku, uživo su mi ispričali da se Brozu i Pelagiji u selu Mihajlovka rodila prva kći“, piše Stričević. Tu priču dosad nitko nije ispričao.

„Jedna moja ujna, Poljka Luckova, bila joj je krsna kuma. O tome mi je pričala mama koja je bila Pelagijina rođakinja i prijateljica“, ispričao je Stričeviću umirovljenik Mihail Luckov, a njegova sestra Ljubov Andrejevna potvrdila je tu kumovsku vezu.

„Dijete je umrlo nakon poroda, tvrdi Luckov, dodajući da ne zna gdje je sahranjeno. Informaciju o rođenju kćeri nisam pronašao ni u jednom biografskom, arhivskom ili medijskom materijalu. Doslovno sam je prvi i jedini put čuo za stolom dnevnog boravka Bjelousovih u Marjanovki, i to kao usputni, neočekivani detalj koji se u njihovim razgovorima niti posebno ističe kao nešto senzacionalno niti se posebno dovodi u pitanje.“

Stričević nastavlja. „Mihail Luckov je uvjeren u istinitost priče. Razgovarao sam s njim dvaput u razmaku od godinu dana; čuvši je prvi put, nisam osobito reagirao, a drugi put namjerno nisam navodio na tu temu, puštajući ga samo da govori, te postavljajući druga pitanja. I opet ju je sam ispričao u nekom trenutku, potpuno prirodno. Ljubov Andrejevna potvrdila je